

אוקטובר 2011

מצב החינוך בישראל והשלכותיו

מפת דרכים ויזואלית
מדו"חות מצב המדינה של מרכז טאוב

דן בן-דוד*

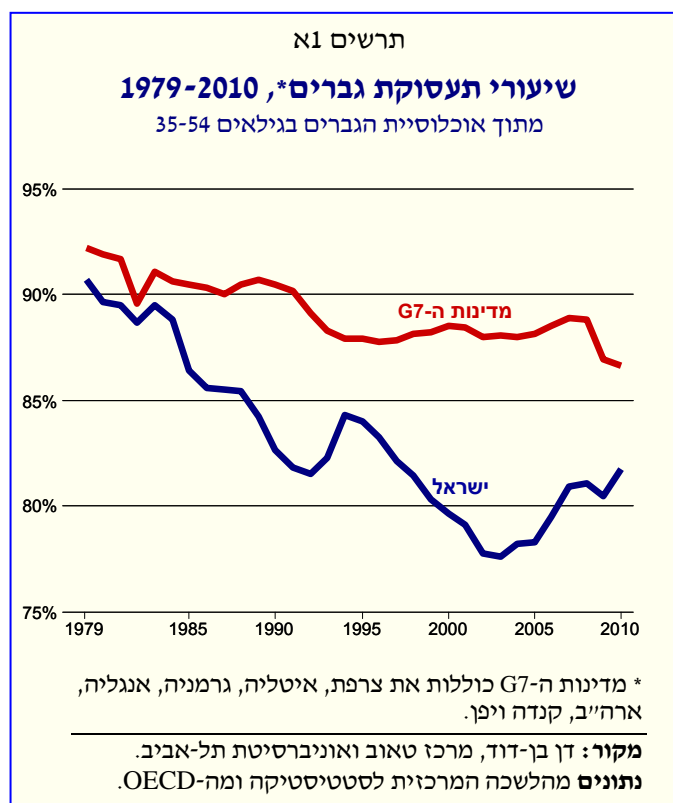
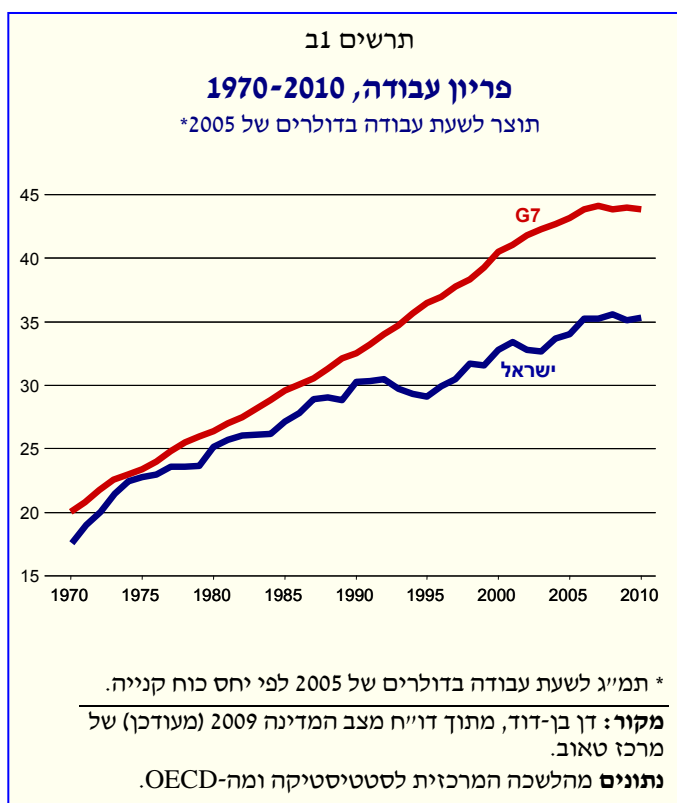
תקציר

דו"חות מצב המדינה השנתיים של מרכז טאוב הפנו זרקור גדול אל השפעת החינוך על רמת החיים ועל פערי ההכנסות. בהקשר זה, המסמך משרטט נקודות מרכזיות במפת דרכים ויזואלית קצרה הממחישה את חשיבות החינוך לחברה ולמשק בישראל, את מצב החינוך במדינה, ואת השלכותיו.

בכל עמוד יוצגו תרשים אחד או שניים מלוויים בהסבר קצר. הסברים מלאים ומפורטים יותר לסוגיות המועלות כאן נמצאים בדו"חות מצב המדינה המלאים, שפורסמו על-ידי המרכז וניתנים להורדה מאתר המרכז באינטרנט.

* פרופ' דן בן-דוד הוא מנהל מרכז טאוב וחבר סגל בכיר בחוג למדיניות ציבורית באוניברסיטת תל-אביב.

1. רקע: הבעיות התאומות התדרדרות מתמשכת בתעסוקה ובפריון מאז שנות ה-70

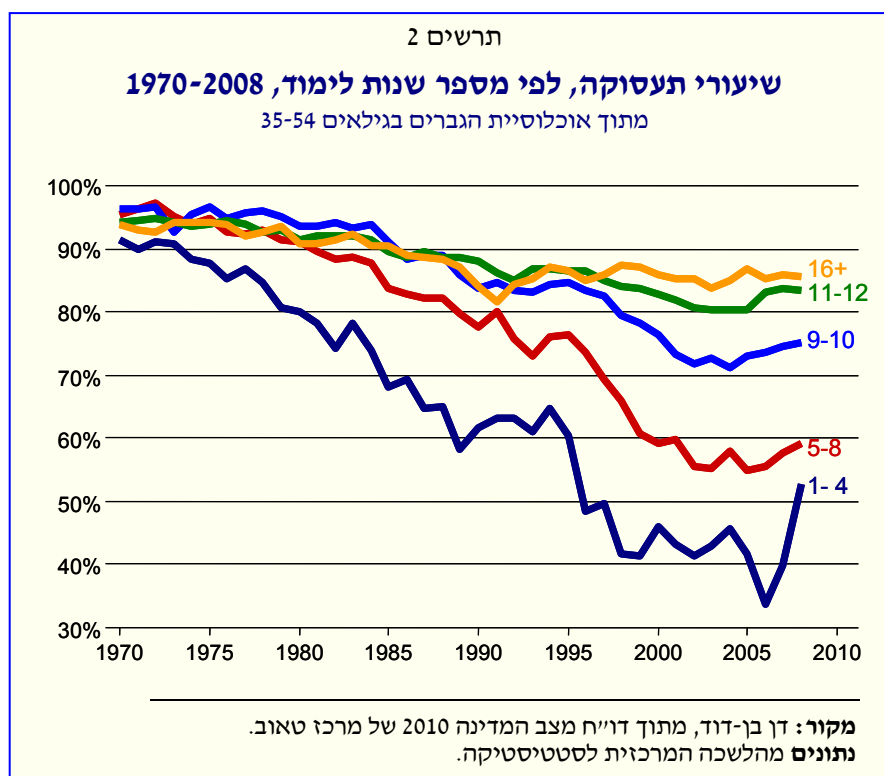

שיעור התעסוקה בישראל בקרב גברים בגילאי העבודה העיקריים היה דומה לממוצע של המשקים המובילים במערב לפני שלושה עשורים (תרשים א1). אולם, מאז, ירד מאוד שיעור התעסוקה בישראל לעומת מדינות ה-G7. על אף התנודתיות הרבה, הקשורה לתקופות מיתון וגאות, מתפתח פער הולך וגדל בשיעורי התעסוקה. ככל שפחות אנשים מועסקים, אין זה מפתיע שבעיית העוני בישראל הולכת ומחמירה.

הבעיה התאומה קשורה למי שכן עובד. המפתח העיקרי לצמיחה כלכלית הוא פריון. עד אמצע שנות ה-70, פריון העבודה בישראל עלה והגיע לרמות דומות לאלה של מדינות ה-G7. מאז, למרות שישראל מובילה בתחומים רבים והפריון בתחומים אלה גבוה מאוד, קיימת משקולת משמעותית על צווארי החברה והמשק בישראל. יש בארץ אוכלוסייה גדולה מאוד, ההולכת וגדלה במהירות, שאין בידיה כלים או תנאים להתמודדות במשק מודרני, תחרותי ופתוח. המשקולת הזו מושכת את הפריון בישראל כלפי מטה והמדינה הולכת ונסוגה בהתמדה – במונחים יחסיים – בהשוואה למשקים המובילים במערב.

מסמך זה שם את הדגש על אחד הגורמים העיקריים לירידה המתמשכת בתעסוקה ולנסיגה היחסית בפריון במשך יותר משלושה עשורים. כפי שיוסבר בהמשך, החינוך בישראל קשור לשיעורי התעסוקה, להכנסה ולהיווצרות הפערים. חינוך בתחומי היסוד הוא קריטי לצמיחה הכלכלית של מדינה. למרות מרכזיותה וחשיבותה, רמת החינוך בתחומי הליבה שמקבלים כלל ילדי ישראל – ובמיוחד הילדים החרדים והערבים – אינה תואמת את הצרכים של מדינת עולם ראשון.

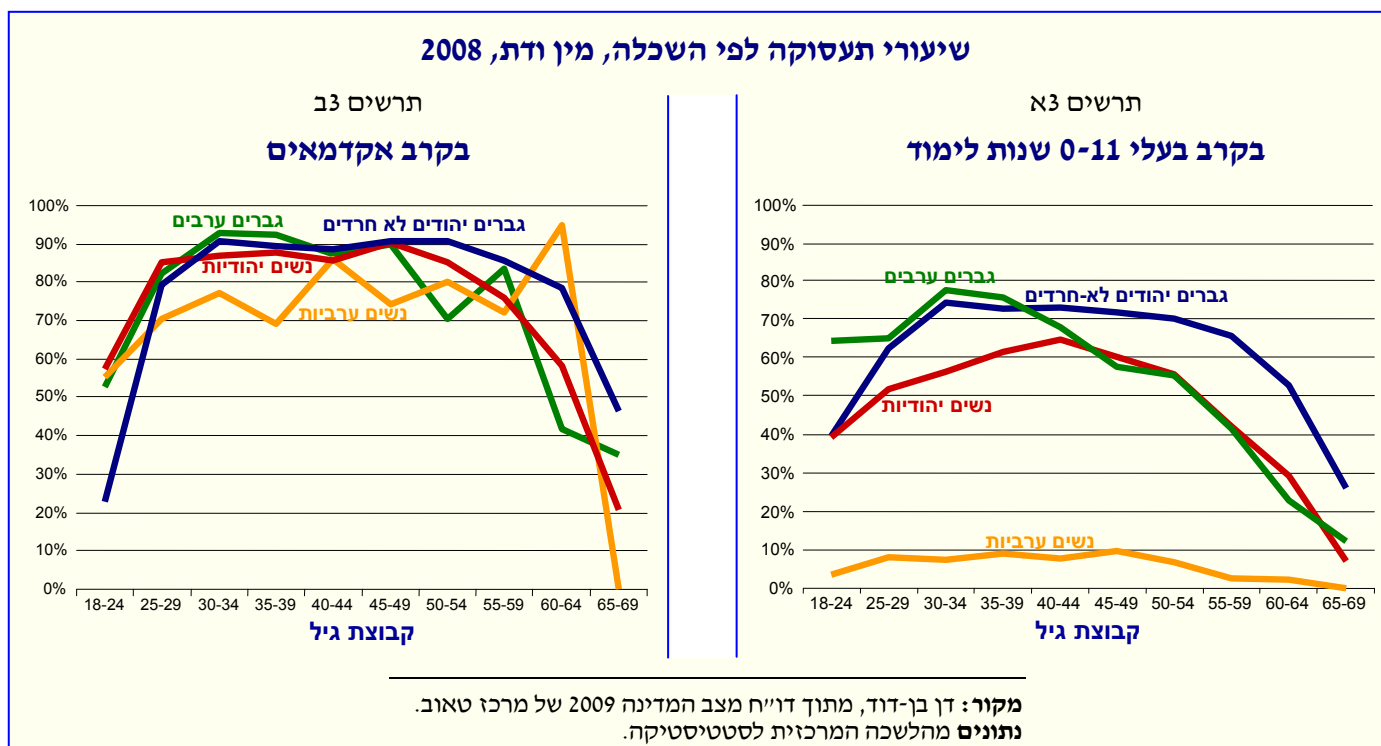
2. חינוך ותעסוקה

תרשים 2, המתרכז בגברים ישראלים בגילאי העבודה העיקריים (35-54), מראה את השינויים הדרמטיים שחוו החברה והמשק בישראל במהלך ארבעת העשורים האחרונים. ב-1970 המדינה הייתה הרבה יותר ענייה ודרישות הייצור שלה יכלו להסתפק במספר גדול מאוד של עובדים בעלי השכלה נמוכה. בעת ההיא, למעלה מ-90 אחוז מהגברים בכל קבוצת השכלה היו מועסקים, בין אם היו בעלי השכלה פחותה מארבע שנות לימוד ובין אם בעלי השכלה של למעלה מ-16 שנות לימוד, כמעט כל הגברים בישראל עבדו.

למרות שמספר הגברים – כלומר, ההיצע של – בעלי השכלה נמוכה ירד מאוד במהלך השנים, הירידה בביקוש להם הייתה חריפה עוד יותר. כתוצאה מכך, שיעור התעסוקה בקרב גברים אלה צנח. ככל שרמת השכלה של גברים בגילאי העבודה העיקריים נמוכה יותר, כך ירד שיעור התעסוקה שלהם במהירות רבה יותר והגיע לרמות נמוכות יותר.

לפני 40 שנה, למעלה מ-90 אחוז מבעלי 1-4 שנות לימוד היו מועסקים. היום, שיעור התעסוקה נוסק ל-50 אחוז. בקרב בעלי 5-8 שנות לימוד, שיעור התעסוקה ירד מתחת ל-60 אחוז. למעשה, הקבוצה היחידה שלא ספגה ירידה בשיעורי התעסוקה ב-15 השנים האחרונות היא קבוצת בעלי 16+ שנות לימוד, רובם בעלי השכלה אקדמית. במדינת ישראל של שנות האלפיים, ככל שרמת השכלה גבוהה יותר, שיעורי התעסוקה גבוהים יותר.

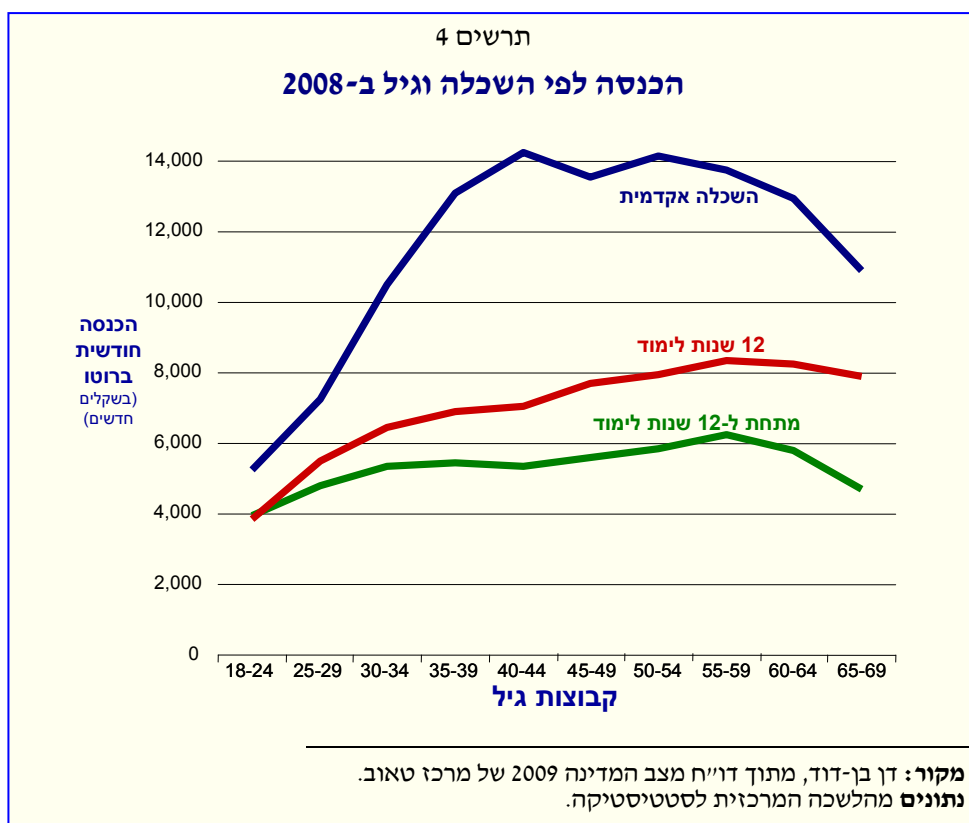

הקשר החזק בין השכלה לבין שיעורי התעסוקה חוצה גבולות של מגדר ולאום. תושבים 3א מתמקד בשיעורי התעסוקה של ישראלים בעלי השכלה נמוכה, עד 11 שנות לימוד לכל היותר. הוא מראה שלנשים ערביות בקבוצת השכלה זו שיעורי תעסוקה נמוכים במיוחד, שאינם עולים על 10 אחוזים בכל אחת מקבוצות הגיל. אצל נשים יהודיות בעלות השכלה נמוכה, שיעורי התעסוקה גבוהים בהרבה – אך אינם עולים על 60 אחוז. בקרב הגברים: בעוד שאצל צעירים ערבים ברמות ההשכלה הנמוכות, שיעורי התעסוקה דומים לאלו של בני גילם היהודים, הרי השיעורים הולכים ונעשים נמוכים ככל שהגיל גבוה יותר. לקראת שנות הששים לחייהם, שיעורי התעסוקה של גברים ערבים הם רק כמחצית מהשיעורים של הגברים היהודים (ללא החרדים).

התמונה עבור נשים וגברים, יהודים וערבים, בעלי תואר אקדמי שונה לחלוטין. תושבים 3ב מבליט שני ממצאים חשובים: ראשית, שיעורי התעסוקה של האקדמאים גבוהים בהרבה בכל הקבוצות. שנית, בקרב האקדמאים הפערים בשיעורי התעסוקה בין הקבוצות קטנים בהרבה. בעוד הפער הכולל בין שיעורי התעסוקה של גברים יהודים לא-חרדים ונשים ערביות בגילאי הביניים בקרב מי שלא למדו יותר מ-11 שנות לימוד עולה על 60 נקודות אחוז, בקרב האקדמאים באותה קבוצת גיל ההבדל פחות מ-15 נקודות אחוז במוצע.

חשוב לציין שהתרשימים מתייחסים אך ורק לשיעורי תעסוקה. הם אינם מציגים את רמת ההשתכרות או את היקף המשרה. עם זאת, גם "ברומטר" פשוט מסוג זה שונה במידה ניכרת בקרב בעלי השכלה נמוכה לעומת בעלי השכלה גבוהה.

3. חינוך והכנסה

כפי שמראה תרשים 4, קיים קשר הדוק בין רמת השכלה ורמת הכנסה. בקבוצת הגיל הצעירה, 18-24, אין הבדל בהכנסה בין מי שסיים 12 שנות לימוד ובין מי שלא סיים 12 שנות לימוד. עם עליית הגיל והניסיון בעבודה, ההכנסה עולה בשתי קבוצות ההשכלה, אך פערי ההכנסות הולכים וגדלים לטובת מי שסיימו 12 שנות לימוד. לקראת הפרישה לפנסיה, ההכנסה החודשית הולכת ויורדת, בכל רמות ההשכלה.

שיאני ההכנסה בתרשים הם בעלי ההשכלה האקדמית. אמנם הפער בינם לבין שתי קבוצות ההשכלה הקודמות בגילאים הצעירים הינו נמוך, אך בגילאי 40-44, בעוד הכנסתם החודשית הממוצעת של מי שלא סיימו 12 שנות לימוד היתה 5,339 שקלים והכנסתם של מי שסיימו 12 שנות לימוד היתה 7,036 שקלים בממוצע, הכנסתם הממוצעת של בעלי תואר אקדמי הגיעה ל-14,235 שקלים.

תרשים 5, המבוסס על עבודתו של איל קמחי*, מראה פערי שכר בין שכירים במשרה מלאה לפי שלושה מאפיינים מרכזיים – השכלה, ניסיון תעסוקתי ומגדר. בסוף שנות התשעים, שכרם של גברים במשרה מלאה היה גבוה משכרן של הנשים ב-43 אחוז. במהלך העשור האחרון, פערי השכר בין נשים לגברים הלכו והצטמצמו לכדי 34 אחוז.

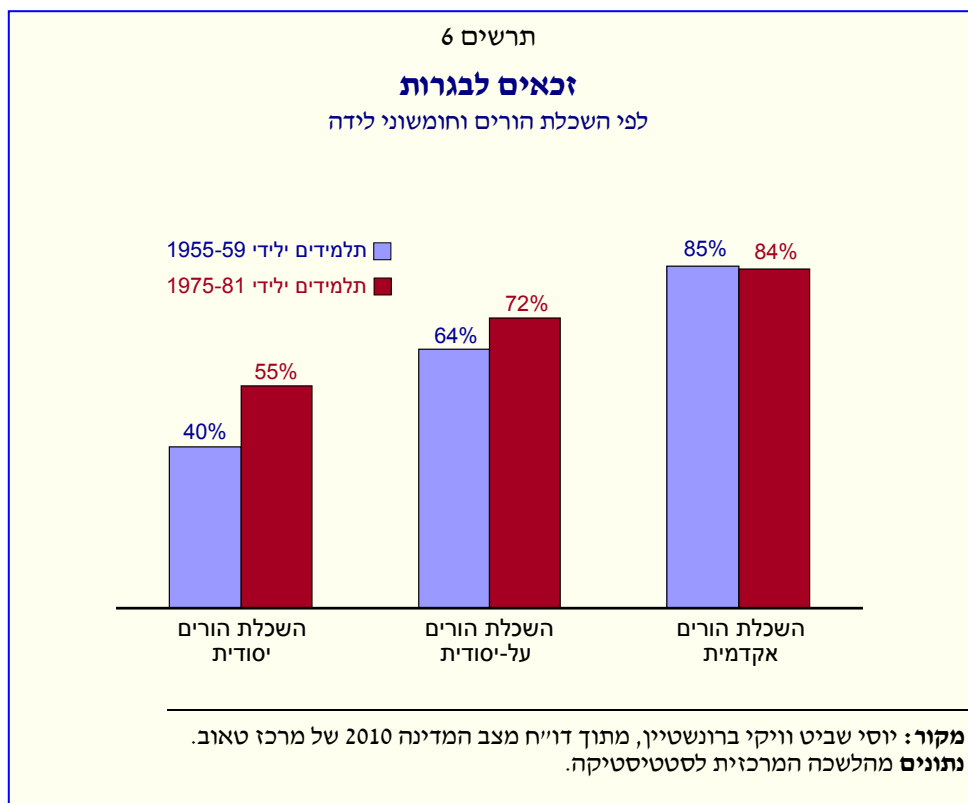
פערי השכר כתוצאה מהבדלים בניסיון העבודה נעו בין 40 ל-50 אחוז במשך רוב העשור האחרון, לטובת בעלי 10 שנות ניסיון ומעלה לעומת בעלי פחות מ-10 שנות ניסיון. ב-1998, שכרו של עובד עם 10 שנות ניסיון היה גבוה ב-45 אחוז משכרו של עובד עם פחות ניסיון. פער זה הצטמצם ל-39 אחוז ב-2005 ועלה מאז ל-53 אחוז ב-2009.

למעשה, פערי השכר הגדולים ביותר נובעים מפערים בהשכלה. הפער בין בעלי יותר מ-12 שנות לימוד לבין מי שלא סיימו 12 שנות לימוד היה ב-1998. לא רק שפער זה הוא הגדול ביותר, אלא שהוא גדל מאוד מאז 1998 והגיע ל-80 אחוז בשנת 2009.

כמו בתעסוקה, כך גם בשכר. משק צומח נזקק ליותר ויותר משכילים ולפחות ופחות – במונחים יחסיים – בעלי השכלה נמוכה. שיעורי התעסוקה גבוהים יותר וגם השכר גבוה יותר בקרב המשכילים, ופערי התעסוקה והשכר הולכים וגדלים כתוצאה מהיצע גדול מדי של בעלי השכלה נמוכה בישראל.

* פרופ' איל קמחי הוא סגן מנהל מרכז טאוב וראש תכנית המדיניות בתחום העבודה של המרכז. הוא חבר בסגל הבכיר במחלקה לכלכלה חקלאית של האוניברסיטה העברית.

4. השכלת הורים והשכלת ילדים

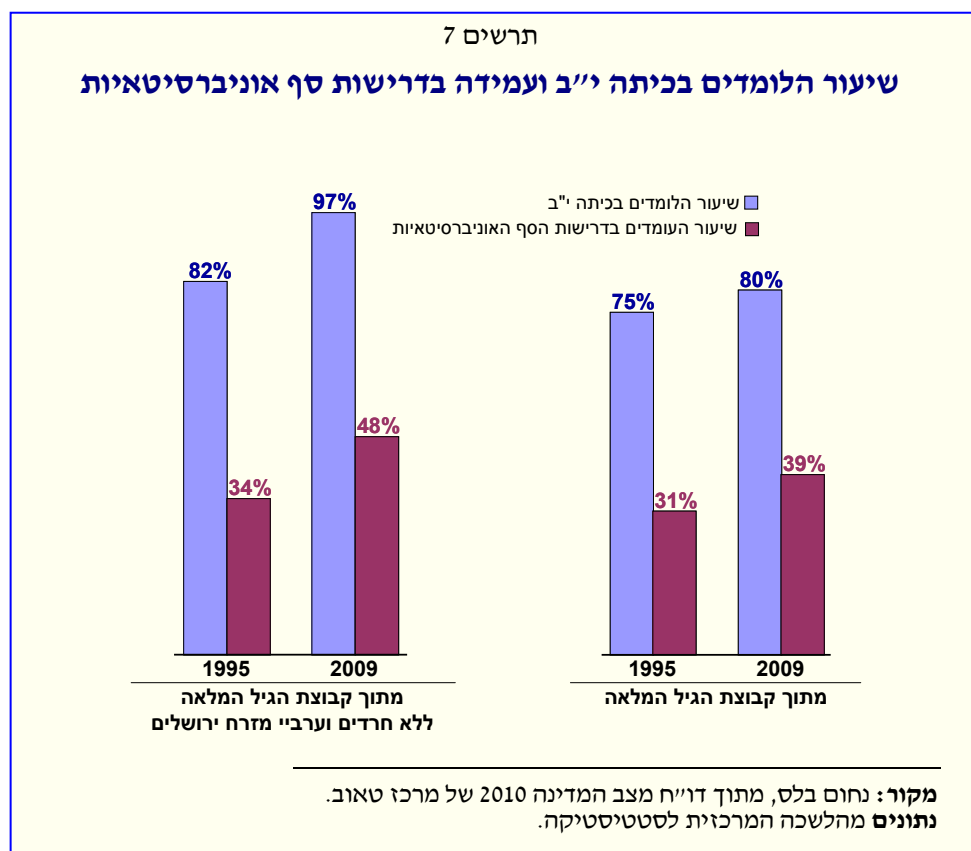
ככל שרמת ההשכלה של ההורים גבוהה יותר, ההישגים החינוכיים של ילדיהם נוטים להיות גבוהים יותר. יוסי שביט* וויקי ברונשטיין מצביעים על המתאם החזק בין השכלת הורים לבין שיעורי הזכאות לבגרות של ילדיהם במהלך השנים (תרשים 6). שיעורי הזכאות בקרב ילדים להורים בעלי השכלה אקדמית הגיעו ל-85 אחוז אצל ילידי 1955-1959, והשיעור כמעט לא השתנה אצל מי שנולדו שני עשורים לאחר מכן.

עם זאת, חלו שינויים בקצה השני של סולם השכלת ההורים. רק 40 אחוז מהילדים להורים עם השכלה יסודית בלבד, שנולדו במחצית השנייה של שנות החמישים, היו זכאים לתעודת בגרות. כעבור שני עשורים, השתפרו מאוד סיכוייהם של ילדים להורים ברמת השכלה כזו לסיים בהצלחה את מבחני הבגרות, והם עלו ל-55 אחוז.

שביט וברונשטיין מוצאים גם קשר חיובי בין השכלת ההורים להשגת תואר ראשון בקרב ילדיהם, אם כי כאן לא חל שיפור במהלך השנים בקרב ילדים להורים בעלי השכלה נמוכה.

* פרופ' יוסי שביט הוא ראש תכנית המדיניות בתחום החינוך במרכז טאוב וחבר סגל בכיר בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת תל-אביב.

5. תיכון כמוליך לאוניברסיטה

נחום בלס* מוצא שיפור מסוים בשיעור השנתון שלומד בכיתה י"ב, מ-75 אחוז ב-1995 ל-80 אחוז ב-2009 (תרשים 7). כשלא כוללים ילדים חרדים ותלמידים ממזרח ירושלים, שיעור הלומדים בכיתה י"ב אף מתקרב ל-100 אחוז, לעומת 82 אחוז ב-1995.

עם זאת, כאשר מדובר לא בשיעורי למידה בי"ב, ולא רק בזכאות לבגרות, אלא בזכאות ברמה המאפשרת קבלה לאוניברסיטאות, אזי התמונה המתגלה בעייתית יותר. אמנם חלו שיפורים בעשור וחצי האחרונים, אך גם במדגם המקל ביותר – שאינו כולל חרדים או ערביי מזרח ירושלים – פחות ממחצית מהילדים (48 אחוז) עמדו בדרישות הסף האוניברסיטאיות ב-2009. הכיוון הוא חיובי, בהתייחס לכך ששיעור זה עמד על 34 אחוז בלבד ב-1995.

אך האוכלוסייה בישראל בכל זאת כוללת את החרדים ואת מזרח ירושלים, כך שהתמונה הכוללת בעייתית ביותר. רק 39 אחוז מקבוצת הגיל הרלוונטית כולה ב-2009 זכאים לתעודת בגרות ברמה המאפשרת קבלה לאוניברסיטה, וזאת לעומת 31 אחוז ב-1995.

* נחום בלס הוא חוקר בכיר בתחום החינוך במרכז טאוב.

6. רמת ההישגים במבט בינלאומי

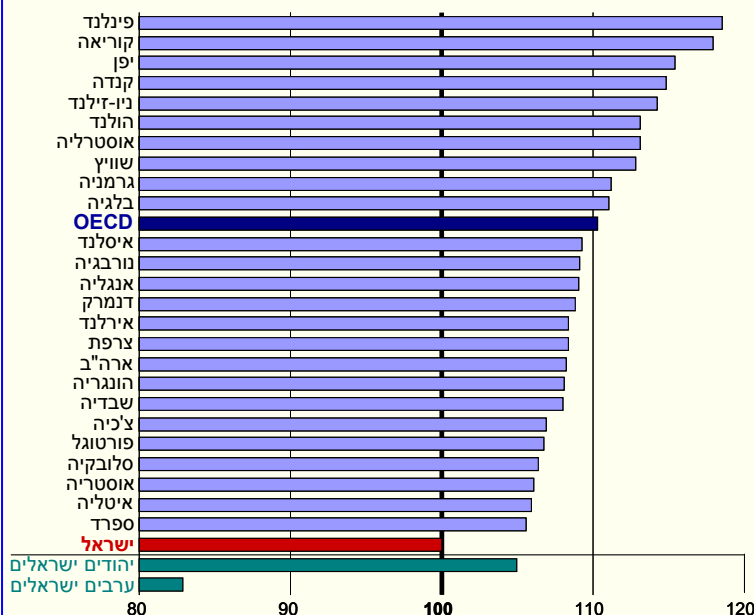
רמת ההישגים בישראל ובעולם המערבי

מומצעים ארציים ב-25 מדינות OECD יחסית לישראל במבחנים בינלאומיים*

בסיס (100) = ישראל**

תרשים 8ב

מבחן PISA האחרון, 2009

תרשים 8א

כל המבחנים בעשור האחרון

	PISA 2009	TIMSS 2007	PISA 2006	TIMSS 2003	PISA 2000/02	TIMSS 1999	
106.1			112.9		116.8		1 אוסטריה
113.1		108.6	116.9	104.9	120.5	114.0	2 אוסטרליה
106.0		104.7	105.3	99.1	107.8	104.1	3 איטליה
109.2			111.0		115.0		4 איסלנד
108.4			114.4		117.0		5 אירלנד
108.2		113.3	112.8	105.9	120.1	110.7	6 אנגליה
111.0		110.4	108.3	104.8	113.4	108.9	7 ארה"ב
111.2			114.8		115.5	117.0	8 בלגיה
108.8			113.5		110.8		9 גרמניה
113.1			112.7		113.1		10 דנמרק
108.1			117.1	108.9			11 הולנד
109.0		113.4	110.7	108.9	111.0	116.1	12 הונגריה
115.4		120.7	116.3	114.0	123.5	120.9	13 יפן
109.1		102.7	109.5	97.1	114.0		14 נורבגיה
114.2			117.9	103.0	120.8	107.2	15 ניו-זילנד
106.4			108.4	104.2			16 סלובקיה
105.5			107.1		107.7		17 ספרד
106.2			112.0		113.6		18 פורטוגל
106.2		112.0	112.0		113.6	113.0	19 פינלנד
108.4			110.8		115.4		20 צ'כיה
108.4			110.8		115.4		21 צרפת
118.0		123.5	121.8	116.6	123.1	121.6	22 קוריאה
114.8		111.5	119.0	108.1	121.0	113.9	23 קנדה
108.0		107.6	113.4	104.0	116.6	116.2	24 שבדיה
112.8			115.4		115.2	114.5	25 שווייץ

* ממוצע ארצי במבחנים במתמטיקה, מדע ו/או קריאה.

** הנתונים של ישראל אינם כוללים בנים חרדים בכל התחומים או בנות חרדיות בתחום המדעים.

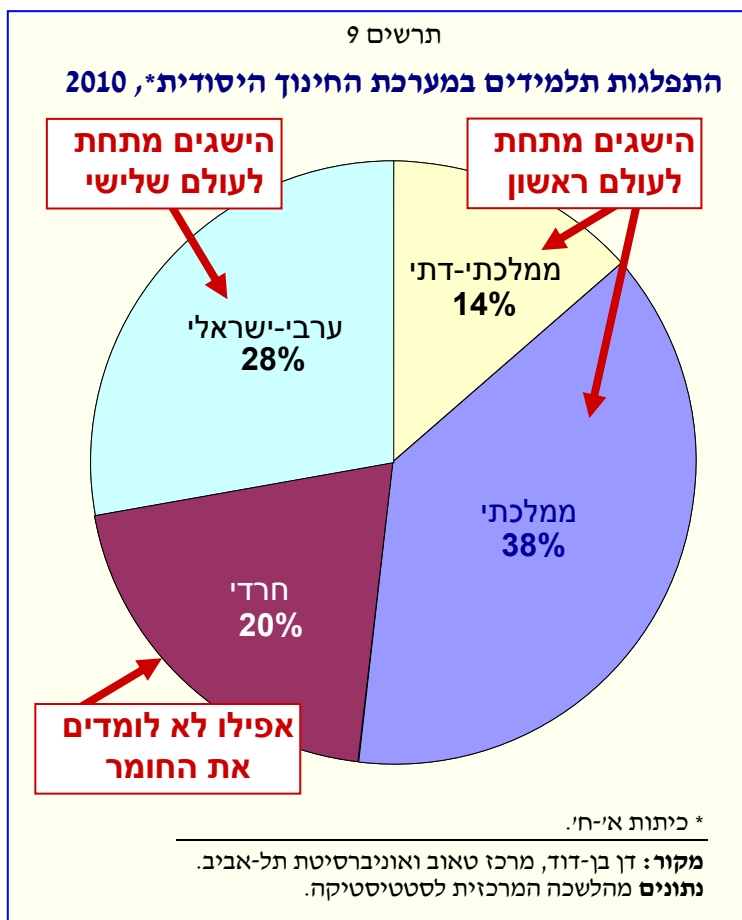
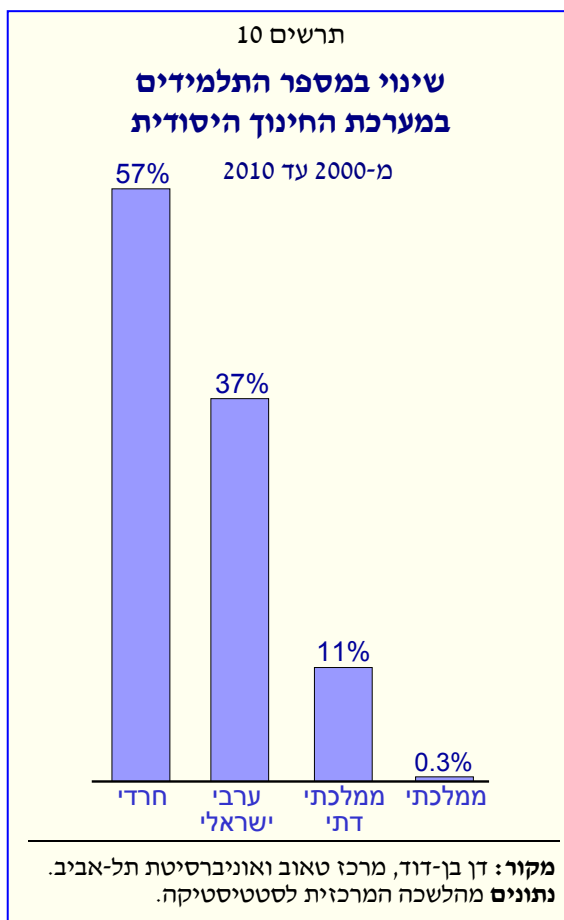
מקור תרשים א: דן בן-דוד, מתוך דו"ח מצב המדינה 2009 (מעודכן) של מרכז טאוב.

מקור תרשים ב: דן בן-דוד, מתוך דו"ח מצב המדינה 2010 של מרכז טאוב.

נתונים מ-PISA ומהרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך במשרד החינוך.

הישגי התלמידים הישראלים היו נמוכים לעומת כל 25 מדינות ה-OECD הרלוונטיות בכל המבחנים (PISA ו-TIMSS) בעשור האחרון למעט מבחן אחד (תרשים 8א). למעשה, כפי שניתן לראות במבחני PISA האחרונים (תרשים 8ב), שהתפרסמו בדצמבר 2010, גם ללא התלמידים הערבים והבנים החרדים – האחרונים אפילו אינם לומדים את החומר ולכן אינם נבחנים עליו – התלמידים היהודים לבדם נמצאו מתחת לכל 25 מדינות ה-OECD שבתרשים. ההישגים של ערביי ישראל היו נמוכים מההישגים של מדינות עולם שלישי כמו ירדן, טוניס, אינדונזיה, קזחסטאן, ברזיל וקולומביה.

7. חינוך ודמוגרפיה

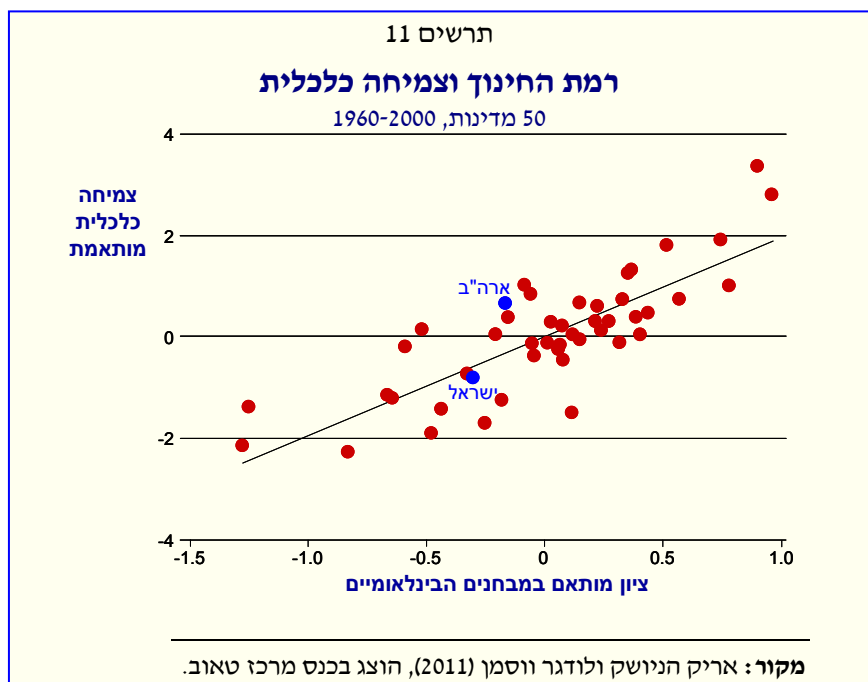

כאשר רמת ההישגים בתחומי הליבה של כמחצית מהילדים במערכת החינוך היסודית נמצאת מתחת לכל מדינות המערב הרלוונטיות במשך למעלה מעשור (מלבד שנת 2003), וכאשר רמת ההישגים של שאר הילדים נמוכה עוד יותר (תרשים 9), מדובר בפצצת זמן כלכלית-חברתית. ילדים המתקשים להתמודד היום בתחומי לימוד בסיסיים יתקשו להתמודד כלכלית בשוק העבודה העתידי.

אם אין בכך די, לא מדובר בבעיה סטטית אלה בבעיה ההולכת ותופחת במהירות. נתוני הרישום למערכת החינוך היסודית מאז שנת 2000 מצביעים על כך שמספר התלמידים במערכת הממלכתית נשאר כמעט קבוע בעוד מספר התלמידים במערכת הממלכתית-דתית גדל ב-11 אחוז (תרשים 10). באותו עשור, מספר התלמידים הערבים גדל ב-37 אחוז ומספר התלמידים החרדים – ב-57 אחוז.

לאור ארגז הכלים החסר שמקבלים התלמידים החרדים והערבים בתחומי היסוד – כל קבוצה, מסיבות שונות – לאור העובדה שכבר היום הם מהווים כמעט מחצית מכלל הילדים בישראל, ולאור הגידול המהיר מאוד בחלקן של שתי קבוצות תלמידים אלה בסך התלמידים, נדרש שיפור משמעותי ומיידי בכל הקשור לחינוך של מי שיהוו רוב עתידי במדינת ישראל.

8. איכות החינוך וצמיחה כלכלית

בכנס מרכז טאוב "השפעות כלכליות-חברתיות של ההשכלה", שהתקיים בספטמבר 2011, הציג אריק הניושק* ממצאים מעבודותיו עם לודגר ווסמן המראים את הקשר בין איכות החינוך בתחומי הליבה – כמתבטא ברמת הישגים במבחנים הבינלאומיים – לבין שיעורי הצמיחה ברמת החיים (תרשים 11).

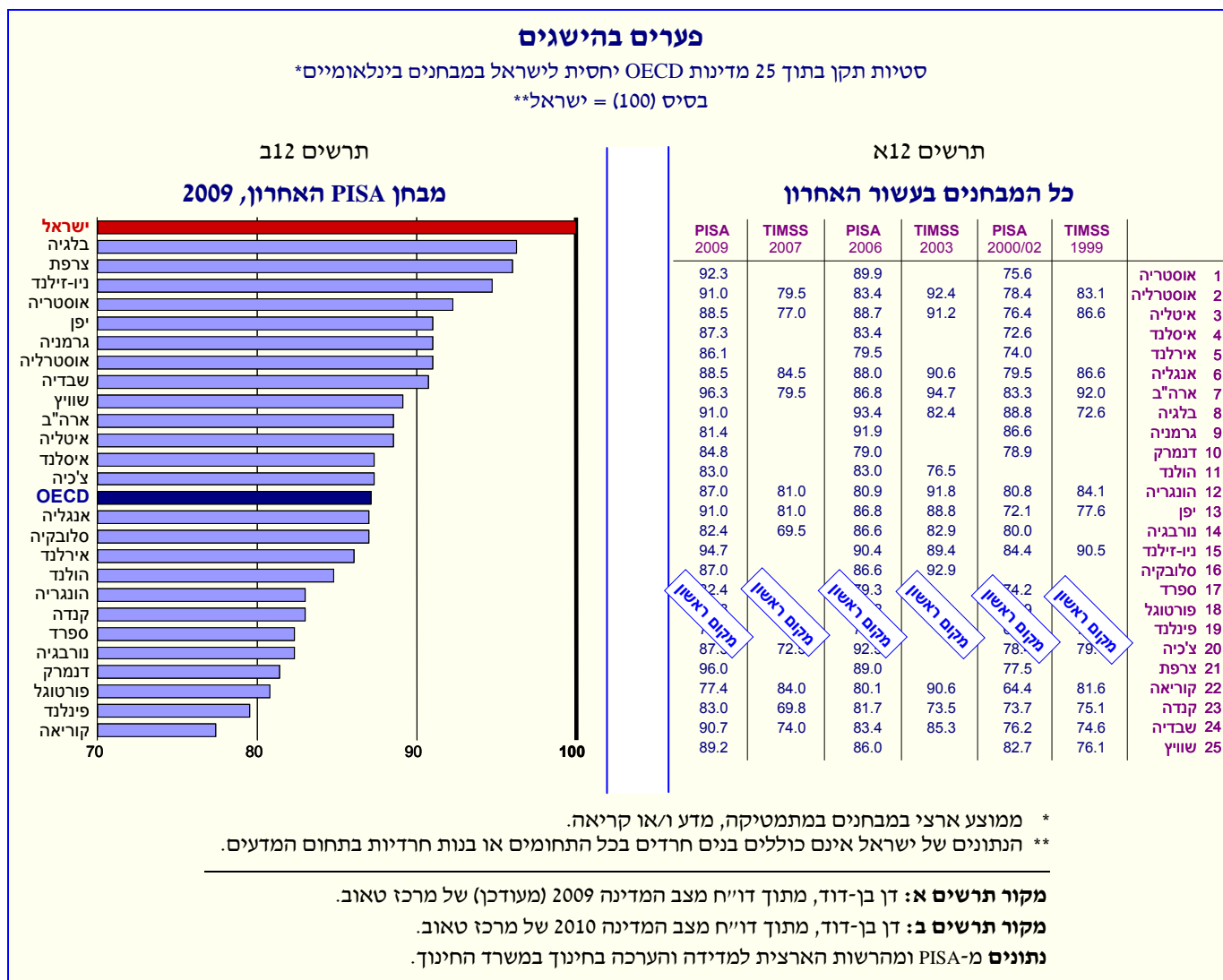
הפרש הציונים בין ישראל לבין הממוצע של 25 מדינות ה-OECD שבתרשים 8א היה 47 נקודות ב-2009 ו-59 נקודות ב-2006. עד העשור האחרון, משרד החינוך לא בדק את רמת החינוך בישראל באופן שאפשר השוואה ובחינה של שינויים ברמת הישגים. אי לכך, לא ניתן לדעת ממתי רמת החינוך כה נמוכה ביחס למדינות אחרות.

אך מה היה קורה אילו ישראל הייתה משפרת את הישגים בתחומי הליבה והממוצע הארצי היה גבוה ב-50 נקודות מאז 1980? היות שלוקח שנים רבות עד שילדים הופכים לעובדים, שיעור הצמיחה היה מתחיל לעלות בקצב איטי מאוד שהיה הולך וגובר עם השנים. לפי חישובים המבוססים על עבודתם של הניושק ווסמן, שיעור הצמיחה בתוצר לנפש בשנת 2010 היה גדל ב-0.44 נקודות אחוז. המשמעות היא שמדינת ישראל הייתה יכולה להימצא על מסלול צמיחה שהיה סוגר פערים עם המדינות המובילות במערב במקום להימצא על המסלול הנוכחי של נסיגה יחסית לעומתן. רמת החיים בארץ, כפי שהיא באה לידי ביטוי בתוצר לנפש, הייתה עשויה להיות גבוהה ב-5.1 אחוזים מהרמה הנוכחית בעוד שלתוצר הכולל במשק היו מתווספים 326 מיליארדי ש"ח במהלך השנים. בשנת 2010 בלבד היו עשויים להתווסף לתוצר עוד 41 מיליארד ש"ח – וזאת בטרם הניבה הרפורמה את מלוא פירותיה בשנים הבאות.

במקום זאת, השילוב של הדמוגרפיה הפנימית במדינת ישראל עם רמת הלימודים הניתנת לקבוצות אוכלוסייה שונות מצביע על עתיד לא פשוט המצפה לדורות הבאים של ישראלים, עתיד הנקבע על-ידי מדיניות החינוך היום.

* פרופ' אריק הניושק חבר במועצה הבינלאומית המייעצת של מרכז טאוב. הוא חבר סגל באוניברסיטת סטנפורד.

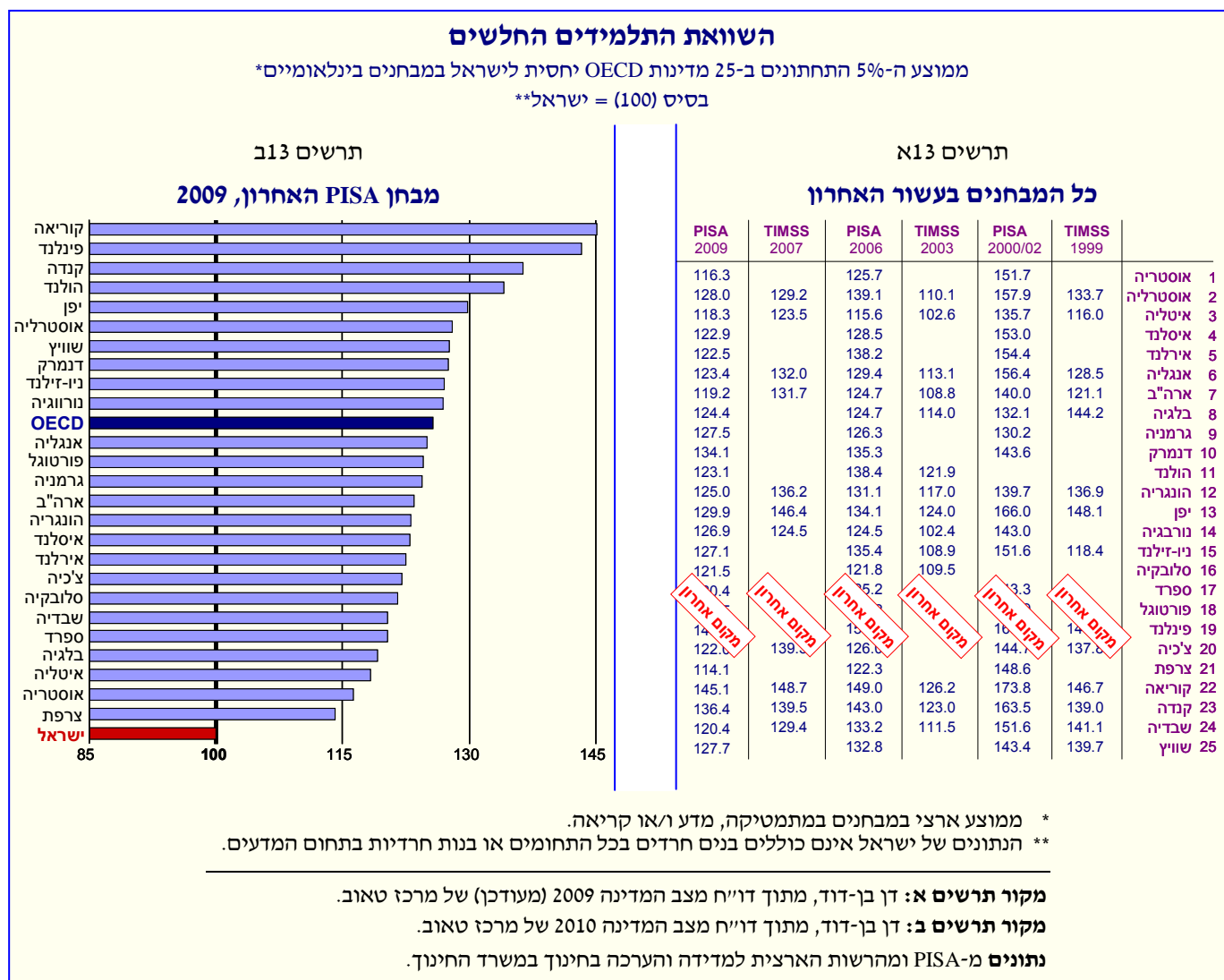
9. פערים בחינוך במבט בינלאומי

פערי ההכנסות בתוך ישראל הינם מהגבוהים בעולם המערבי. ככל שמערכת החינוך מהווה קרש קפיצה לשוק העבודה, פערי החינוך של היום יתבטאו בפערי הכנסות מחר. לכן, בעוד הציון הישראלי הממוצע ומיקומו בהשוואה למדינות המערב משקף את הרמה הלאומית הכללית, הפערים בהישגים בתוך ישראל מצביעים על קשיים עתידיים גדולים למדי בהקטנת פערי הכנסות.

כפי שמראים תרשימים 12א ו-12ב, בתחומי החינוך החשובים ביותר, הפערים בתוך ישראל גבוהים לעומת כל אחת מ-25 מדינות ה-OECD הרלוונטיות בכל אחד מהמבחנים שנערכו מאז 1999.

10. מצב התלמידים החלשים ביותר

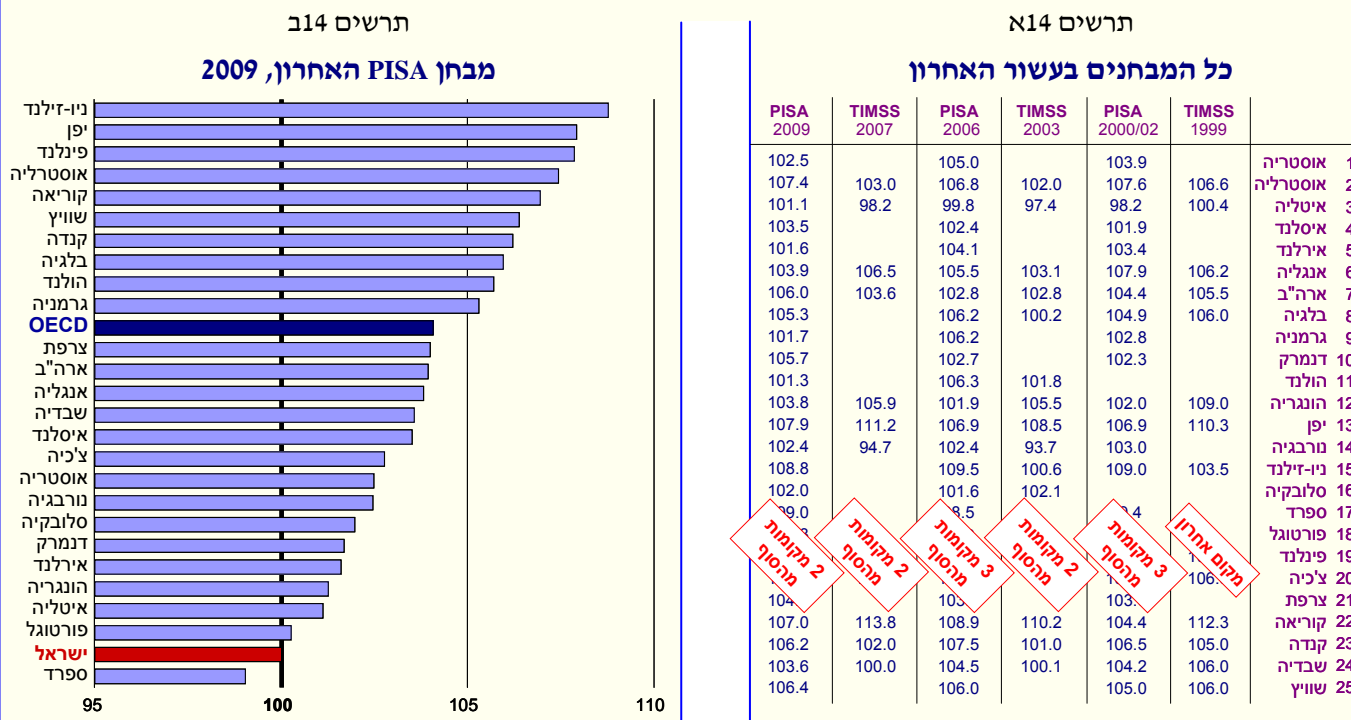

בהשוואה לכל 25 מדינות ה-OECD הרלוונטיות, בכל השנים בהן נערכו מבחנים בינלאומיים מאז 1999, ההישגים של ילדי ישראל החלשים היו נמוכים באופן משמעותי מההישגים של התלמידים החלשים ב-OECD (תרשימים 13א ו-13ב). כשזו רמת הלימוד הניתנת לתלמידים החלשים ביותר בארץ, קשה להבין איך ניתן יהיה להקטין את ממדי העוני בקרבם כאשר יהיה עליהם להתמודד בעתיד בשוק עבודה מודרני ותחרותי.

11. מצב התלמידים המצטיינים

השוואת התלמידים המצטיינים

ממוצע ה-5% העליונים ב-25 מדינות OECD יחסית לישראל במבחנים בינלאומיים*
 בסיס (100) = ישראל**

* ממוצע ארצי במבחנים במתמטיקה, מדע ו/או קריאה.
 ** הנתונים של ישראל אינם כוללים בנים חרדים בכל התחומים או בנות חרדיות בתחום המדעים.

מקור תרשים א: דן בן-דוד, מתוך דו"ח מצב המדינה 2009 (מעודכן) של מרכז טאוב.
 מקור תרשים ב: דן בן-דוד, מתוך דו"ח מצב המדינה 2010 של מרכז טאוב.
 נתונים מ-PISA ומהרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך במשרד החינוך.

השוואה בתרשים 14 של התלמידים המצטיינים – אלה שהינם בחמשת האחוזים העליונים של כל מדינה – אינה מבשרת המשך הצלחות לאומיות בתחומי האקדמיה, הרפואה או ההייטק. תלמידי ישראל המצטיינים דורגו מתחת למצטיינים של כמעט כל מדינות OECD בכל אחת מהשנים. במבחן האחרון, שהתקיים ב-2009, התלמידים המצטיינים של ישראל היו ממוקמים מתחת לתלמידים המצטיינים של כל שאר המדינות למעט ספרד (תרשים 14).

12. השלכות ומשמעויות

העתיד נמצא היום על ספסל הלימודים. אם להשתמש במושגים מעולם תכנון המים, מדינת ישראל עברה מזמן אל מתחת לקו האדום בתחום החינוך. לאור האקוויפרים האישיים הרבים שלא מולאו בידע נחוץ, לפחות מאז שנות התשעים, ישראל נמצאת היום גם מתחת לקו השחור האסור.

אין זה מקרי ששיעורי התעסוקה בקרב גברים בגילאי העבודה העיקריים הולכים ויורדים ומתרחקים משיעורי התעסוקה במדינות המובילות – וזה קורה בהתמדה במשך למעלה משלושים שנה ברציפות. אין זה מקרי שפריון העבודה הולך ונסוג, במונחים יחסיים, לעומת אותן מדינות מאז שנות השבעים. אלה הם הפרמטרים העיקריים הקובעים את רמת החיים ואת ממדי העוני בישראל – והם נקבעים לא מעט על-ידי רמת החינוך במדינה.

כמחצית מהילדים בארץ מקבלים מאז שנות התשעים חינוך ברמה נחותה מהמקובל בעולם הראשון. המחצית השנייה מקבלת חינוך ברמות נמוכות אפילו בקני מידה של העולם השלישי – ומחצית זו תהפוך לרוב בשנים הבאות.

אך יש תקווה. בניגוד לרמת החינוך הניתנת לילדי ישראל, רמת הידע הקיים בארץ היא מהגבוהות בעולם כולו, כפי שניתן לראות באוניברסיטאות, בהייטק ובתחומים אחרים הנמצאים במעטפת הידע האנושית. כל מה שנדרש לביצוע תפנית חדה בחינוך כבר נמצא כאן. צריכים רק לאפשר לידע זה – ואף לתמרץ ולעודד אותו – לזרום לכל שכונה, יישוב ואוכלוסייה בארץ.

התהליך הנדרש אינו פשוט. הוא מחייב שדרוג משמעותי של ליבת הלימודים הניתנת לכל ילדי ישראל והנחלתה בכל בתי-הספר, בכל השכונות ובכל היישובים בארץ, ללא יוצא מן הכלל. כפי שמדינה מחייבת את כל ילדיה ללכת לבתי-הספר, ובכך היא מתכוונת להגדיל את דרגות החופש שיהיו להם בבגרותם, כך גם זכותה לקבוע ליבת לימודים שעליהם ללמוד – אחרת מדובר בכלי ריק שאינו ממלא את ייעודו. כמו כן, המתאם הגבוה בין השכלת הורים לבין הישגי ילדיהם, מצביע על הצורך שהמדינה תשקיע יותר משאבים בבתי-הספר בהם לומדים ילדים להורים בעלי רמות השכלה נמוכות.

תפריט מלא של המלצות בתחום החינוך נמצא במסמך מקיף – הכולל גם תחומים נוספים לחינוך – שהוכן הקיץ על-ידי ראשי מרכז טאוב: "סדר יום חדש לישראל". המסמך מתייחס לא רק לחשיבות ליבת הלימודים אלא גם לרמת המורים ולתגמולם, וכן לאופן הניהול של מערכת החינוך.

אם לא יינקטו צעדים משמעותיים ומהירים כדי להגיע לעתיד היושב היום על ספסל הלימודים, יהיה קשה מאוד להגיע אליו כאשר אותם ילדים יהפכו לבני 20, 30 ומעלה. מעטים מאוד מביניהם יהיו מסוגלים לסיים לימודים ברמה של חמש יחידות במתמטיקה, בפיזיקה וכדומה בגילאים אלה, כאשר הם כבר הורים לילדים ועליהם לפרנס משפחה.

אמנם כבר היום קשה לבצע את התפנית הנדרשת במערכת החינוך, אך עדיין ניתן למצוא רוב בכנסת הנוכחית כדי להשית שינוי מהותי בסדר היום החינוכי של ישראל. לאור השינויים הדמוגרפיים המהירים שעוברת מדינת ישראל, מדובר בחלון הזדמנויות מוגבל, אולי מוגבל מאוד, בטרם תחצה המדינה את נקודת האל-חזור הדמוגרפית-דמוקרטית ולא ניתן יהיה עוד למצוא בה רוב לביצוע התפנית.

זהו רגע האמת.